

про саму пошту, про її коней, про поставку коней на Глухівську та Тулиголовську поштові станції (97); про зайняття посади штаб-лікаря Голубовим (79). Ряд документів стосується будівництва й ремонту будинків Глухова: ремонт казенного дому, де жив генерал Каульбарс і де мав стати на квартиру камер-юнкер Аполлон Павлович Кочубей (32, арк. 843–875), ремонт казенного дому на Веригинському форштадті для «присутственных мест» 1790 р. (32, арк. 1254–1263), про збудування Триумфальних воріт у Глухові (17, арк. 19–26).

Досить великою (120 арк.) є справа 33, датована 1788–1789 рр. про злочинця Олексія Савицького, уродженця с. Камень, який проживав з дружиною і дітьми на квартирах у Глухові. Він протягом кількох років пограбував 7 церков у Глухові, Путивлі, с. Тулиголовому, с. Чорторії (33) та ін., забираючи скриньки з зібраними парафіянами грошима, чаші, хрести, ризи, віск. Тут містяться скарги священників Микільського храму с. Чорторії (Стефан Скочинський), Преображенського храму в Глухові (Василь Полошковський) Микільського храму в Путивлі (Іоан Куцин), матеріали допитів самого злочинця й свідків, судові постанови. 20.04.1786 р. магістрат отримав імператорський указ про комісії «об учреждении училищ к сочинению плана университетам и гимназиям в разных местах империи» і ухвалив занести до протоколу, тобто прийняти до відома (120, арк. 59). Трохи пізніше у Глухові діяло народне училище і його справа є досить значного обсягу (49, травень 1790 р.), бо складається з 61 аркуша. Тут знаходимо імена й прізвища директора училища (Халанський), смотрителів (Щоголів, Неверовський), вчителів 1 класу (Мирон Галаган), 2 класу (Петро Луценко), дані про загальний вигляд училища, яке крім навчальних приміщень мало кухню, пекарню, сарай, погреб тощо, також різні меблі, дрібні речі, зокрема свічки, папір, знаряддя для малювання; є дані й про видатки училища.

Таким чином, фонд 959 («Глухівський міський магістрат») є цінним джерелом з історії Глухова та околиць наприкінці XVIII ст., особливо соціально-економічної сфери. Видання на їх основі збірника документів стало бу пригоди історикам і краєзнавцям, всім хто цікавиться історією рідного краю.

Посилання

1. Мицик Ю.А., Тарасенко І.Ю. Фонд Глухівської сотенної канцелярії ЦДІА України у Києві як джерело з історії Глухівщини першої половини першої половини – середини XVIII ст. // Сіверщина в історії України. – Київ – Глухів, 2013. – Вип. 6. – 548 с.

Мыцык Ю.А. Фонд Глуховского городского магистрата ЦДИА Украины в Киеве как источник по истории Глухова конца XVIII – первой четверти XIX в.

В статье раскрывается содержание фонда 959 «Глуховский городской магистрат» Центрального государственного

исторического архива Украины в Киеве, где сохраняются ценные материалы по истории Глуховщины, главным образом конца XVIII в. Здесь имеются важные источники социально-экономической истории, материалы по истории градостроительства, религии и культуры.

Ключевые слова: Глухов, магистрат, мецанство, архивы, церковь.

Mytsyk Yu.A. Fund of «Hlukhiv magistrate» of Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv as a source on Hlukhiv area history at the end of XVIII - the first quarter of XIX century

The article deals content of 959 Fund «Glukhiv magistrate» of the Central State Historical Archives of Ukraine in Kiev, which contains valuable material on the history of Hlukhovschina mainly late eighteenth century. It is an important source of social and economic history; and material on the history of urban development, religion and culture.

Key words: Hlukhiv, magistrate, burgesses, archives, church.

15.03.2014 р.

УДК 929.5: 321.01 (477.5) «17/185»

С.А. Токарев

КОЗАЦЬКО-СТАРШИНСЬКА РОДИНА ФЕНЕНКІВ У СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ ПІВНІЧНОГО ЛІВОБЕРЕЖЖЯ XVIII – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XIX СТ.

У статті розглядається діяльність представників глухівської козацько-старшинської родини Фененків. Проаналізовано їх походження, родовід, суспільно-політична діяльність, майнове становище і шлях набуття дворянства.

Ключові слова: Ніжинський полк, Глухівська сотня, родина Фененків.

Одним з актуальних завдань сучасної української історіографії є вивчення історії національної еліти, яку за доби Гетьманщини уособлювала українська козацька старшина. Проте увагу фахівців привертають насамперед представники генеральної та полкової старшини, тоді як історія козацько-старшинських родин на сотенному рівні здебільшого залишається недостатньо дослідженою.

Оскільки Глухів упродовж 1708–1782 рр. був столицею Української козацької держави, представники місцевих козацько-старшинських родин відігравали помітну роль у суспільно-політичному житті Гетьманщини. Це стосується, зокрема, родини Фененків. Суспільно-політична діяльність її представників залишилась поза увагою вітчизняних дослідників за винятком В. Модзалевського [1] та В. Кривошеї [2; 3], які у своїх студіях навели короткі відомості про представників цієї династії.

Родина Фененків, як і деякі інші козацько-старшинські родини Глухівської сотні, походила з Правобережної України. У козацькому реєстрі 1649 р. в окремих сотнях Корсунського полку згадувались козаки зі схожими іменами або прізвищами. Зокрема, серед козаків Корчівської сотні згадувався Фенець Деруденко, у Герасименковій – Хвен Коломійченко і Матюшка Фененко, у сотні Городиського – Хвенько Барашенко, а в Демковій – Фенька Ющенко. Ймовірно, від одного з них походив Влас Фененко, котрий 27 січня 1672 р. згадувався як корсунський полковий хорунжий. Його син Федір, згідно із сімейним переказом, брав участь у Полтавській битві. Після фактичної ліквідації Корсунського полку він переселився на хутір Морозівка Глухівської сотні, де одружився на дочці місцевого державця Олені Іванівні Мороз [1, 31, 45; 4, арк. 8].

За даними В. Кривошеї, вже у 1710 р. Федір Власович Фененко посів уряд ніжинського полкового хорунжого [3, 78]. 16 січня 1712 р. він був звільнений універсалом І. Скоропадського з військової служби. Але, незважаючи на це, Ф.В. Фененко 4 вересня 1740 р. згадувався як глухівський городовий отаман [1, 31; 4, арк. 45–45 зв.].

Його син Федір Федорович вступив на військову службу в Ніжинському полку згідно з універсалом І. Скоропадського, датованим 16 січня 1712 р. У 1737 р. він згадувався як глухівський сотенний осавул, а 16 лютого 1756 р. – як глухівський сотенний комісар [1, 32; 4, арк. 67]. Його брат Роман Федорович вступив на службу в 1751 р., а 17 жовтня 1761 р. отримав універсал К. Розумовського на звання значкового товариша. Гетьман також наказав йому перебувати у підпорядкуванні генерального підскарбія В. Гудовича. У 1770 р. Р. Фененко отримав чин абшитованого глухівського сотника. Згодом він тривалий час служив у канцелярії Малоросійського Скарбу, 14 квітня 1782 р. був удостоєний звання бунчукового товариша згідно з ордером князя П. Румянцева-Задунайського, а після виходу у відставку проживав у с. Морозівка Глухівського повіту. Він був одружений на доньці воронізького козака Агафії Іванівні Гладкій, проте дітей не мав.

Згодом рід Федора Федоровича Фененка розділився на три гілки. Його старший син Яків вступив на військову службу у складі козацького товариства Ніжинського полку у 1765 р. 23 липня 1781 р. він отримав звання значкового товариша, а при виході у відставку у 1798 р. – корнета. Йосип Федорович розпочав службу в Ніжинській полковій канцелярії, де служив канцеляристом упродовж 1777–1781 рр., 28 лютого 1783 р. перейшов на службу до крелевського міського магістрату, а продовжив кар'єру у крелевському повітовому суді до виходу у відставку в 1798 р. в чині губернського секретаря. Нарешті, Олександр Федорович на цивільній службі досягнув порівняно скромного рангу колезького секретаря.

Сини Якова Федоровича Василь, Іван і Михайло перебували на військовій службі у Виборзькому та Нижегородському мушкетерських полках. Сини Йосипа Федоровича Роман і Федір перебували на військовій та цивільній службі в установах Чернігівської губернії. Нарешті, сини Олександра Федоровича Хома, Гаврило, Ілля, Василь і Петро перебували на цивільній службі в Орловській, Архангельській, Самарській і Вітебській губерніях [1, 31–37; 2, 427; 4, арк. 8 зв.; 5, арк. 74 зв.].

Представник іншої гілки роду, син корсунського полкового хорунжого Родіон Власович Фененко у 1709 р. згадувався як значний військовий товариш [1, 31; 2, 384]. Один з його синів Семен був священиком у Глухові, а інший – Іван не мав жодного військового чи духовного звання. Їхні нащадки не залишили по собі помітного сліду [1, 31–32; 2, 384; 3, 94; 4, арк. 8, 60, 67].

У 1756 р. Федір Федорович Фененко в ранзі глухівського сотенного комісара передав зібрані в сотні кошти до Канцелярії Малоросійського скарбу [4, арк. 67]. З 27 лютого до 30 жовтня 1770 р. значковий товариш Роман Федорович Фененко перебував при «резервній команді козаків при Глибівській дистанції», від участі в якій був звільнений для поїздки до Малоросійської Колегії з метою отримання патенту на звання сотника. Упродовж 1771–1782 рр. Р. Фененко, згідно з вибором місцевого шляхетства, проводив ревізію маєтностей Глухівського повіту [1, 32].

Набуття маєтностей представниками родини розпочалось відразу ж після переселення Федора Власовича Фененка до Глухівської сотні. Після одруження на Олені Іванівні Мороз він отримав у посаг четверту частину села Морозівка у Глухівській сотні. 1 травня 1710 р. у Глухівському сотенному правлінні за участю сотника А. Марковича і глухівського городового отамана С. Карповича відбувся розподіл майна І. Мороза. Частина його володінь, а саме хутір Морозівка, млин з 3 колами на р. Локня, винниця з казанами, пасіка, землі сільськогосподарського призначення, ділянки лісу, сінокошу, двор у Глухові та 2 комори переходили у власність Федора Власовича Фененка. У 1740 р. глухівський городовий отаман Федір Федорович Фененко подав у сотенне правління клопотання про дозвіл на будівництво комори поблизу Преображенської церкви. 4 вересня 1740 р. глухівський сотник Д. Туряньський і сотенний писар Г. Кологривий видали відповідний дозвіл за умови, що Ф. Фененко буде сплачувати щорічно 60 коп. на утримання Глухівської ратуші [1, 31; 4, арк. 38, 50].

За даними О. Лазаревського, у 1782 р. сотник Роман Федорович Фененко у с. Морозівка Глухівського повіту володів 6 дворами підсусідків з 8 хатами і 1 бездвірною хатою. Водночас його племіннику, козаку-підпомічнику Якову Федоровичу

Фененку, належали 4 двори з 5 хатами [6, 454]. У с. Камінь Глухівського повіту Р. Фененку та Я. Фененку належало по 8 дворів [7, 455]. Загальна кількість підданих Р. Фененка у 1782 р. становила 65 осіб у с. Морзівка і 55 – у с. Камінь [4, арк. 74 зв.]. Наступного року йому належали 86 посполитих у с. Морозівка і 56 у с. Камінь [5, арк. 74 зв.]. Також Р. Фененку належав млин на р. Локня з 2 борошняними колами [2, 427].

Бунчуковий товариш Р. Фененко клопотався про визнання за собою дворянських прав і включення до родовідних книг дворянства Новгород-Сіверського намісництва. У січні 1782 р. він подав до Новгород-Сіверського дворянського депутатського зібрання необхідні документи, а саме «сказку» про походження своєї родини, відомості про життя і діяльність предків, власну службу у війську, майновий і сімейний стан.

Рішенням Новгород-Сіверської дворянської комісії у 1784 р. Р. Фененко був внесений до 6 частини родовідної книги дворянства Новгород-Сіверського намісництва. Його племінник, син глухівського сотенного осавула і комісара, Олександр Федорович на підставі свідчення Кролевецького повітового суду про те, що він насправді є племінником Р. Фененка і спільно володіє разом з ним нерухомим майном, у 1787 р. також був включений до дворянства Новгород-Сіверського намісництва.

Після того, як Герольдія отримала виключні права на надання дворянських звань, у 1820 р., при вступі на службу сина Олександра Федоровича Фененка Іллі, відбувся повторний розгляд справи про дворянство родини. Зокрема, було виявлено, що до Новгород-Сіверської дворянської депутатської комісії не були подані гетьманські універсали на уряд корсунського полкового хорунжого, який посідав В. Фененко, універсали і грамоти на маєтності. Також чиновники Герольдії не отримали відомостей, який уряд обіймав дід претендента Федір і якими шляхами набув майно батько Олександр. Оскільки дворянські права, отримані дядьком претендента Романом, не поширювались на племінників, то Герольдія на підставі ст. 92 Жалувальної грамоти дворянству 16 серпня 1820 р. прийняла рішення скасувати постанову Новгород-Сіверської дворянської комісії і виключила Олександра та Іллю Фененків з числа претендентів на отримання дворянських прав [4, арк. 72–75, 90–90 зв., 120–121, 325–326].

Представник цієї ж гілки родини, син сотенного глухівського осавула Йосип Федорович також подав до Новгород-Сіверської дворянської комісії документи про власну службу і службу предків. Ухвалами комісії, оприлюдненими у жовтні 1784 р., червні 1787 р. і жовтні 1795 р., він, як і його брат Олександр, також був визнаний дворянином і внесений до 6 частини дворянської родовідної книги. 27 жовтня 1832 р. рішенням Чернігівського

дворянського депутатського зібрання його син, губернський секретар Роман Йосипович, був внесений до 6 частини дворянської родовідної книги, незважаючи на те, що сам Йосип Федорович також був лише племінником nobilitованого бунчукового товариша Романа Федоровича Фененка. 17 березня 1848 р. Герольдія, розглянувши копії всіх необхідних документів, затвердила це рішення. 18 серпня 1850 р. син губернського секретаря Йосип Романович подав до Герольдії прохання про визнання за ним дворянських прав. Оскільки Герольдія мала в розпорядженні свідчення Чернігівської духовної консисторії від 14 липня 1842 р. про його народження, то на підставі ст. 60 і 139 9 тому Зводу законів Російської імперії 1842 р. за Й. Фененком були визнані права на дворянство і він був внесений до 6 частини дворянської родовідної книги [8, арк. 229–229 зв.].

8 жовтня 1841 р. Чернігівське дворянське депутатське зібрання постановило внести дружину померлого майора Михайла Яковича Фененка Олену з синами Миколою і Яковом до 3 частини дворянської родовідної книги. Герольдія, розглянувши надані документи, виявила, що Михайло Фененко перебував на дійсній військовій службі у званні капітана, а був звільнений у відставку зі званням майора. Законне народження його дітей засвідчила Чернігівська духовна консисторія, відтак 13 жовтня 1841 р. Герольдія підтвердила рішення Чернігівського дворянського депутатського зібрання про визнання дворянами представників цієї гілки родини Фененків [9, арк. 477–477 зв.].

Отже, династія Фененків була достатньо типовою козацько-старшинською родиною, представленою на сотенному рівні та серед неурядової старшини. Брак писемних джерел не дозволяє повною мірою з'ясувати їхнє походження, відстежити життєвий шлях, майнове становище. Проте, на відміну від багатьох подібних козацько-старшинських родин Гетьманщини, представники окремих гілок родини Фененків змогли довести своє право на отримання дворянських прав та привілеїв і були зрештою nobilitовані російським урядом.

Посилання

1. Модзалевський В. Малоросійський родословник / В. Модзалевський. – К. – СПб.: Видавництво ВІРД, 2004. – Т. V. – Вип. 3. – 80 с.
2. Кривошея В.В. Неурядова старшина Гетьманщини / В.В. Кривошея, І.І. Кривошея, О.В. Кривошея. – К.: Стило, 2009. – 432 с.
3. Кривошея В.В. Українська козацька старшина. – Ч. 1. Реєстр урядників гетьманської адміністрації / Вид. 2-е, доповнене, уточнене і виправлене / В.В. Кривошея. – К., 2005. – 259 с.
4. Інститут рукопису Національної бібліотеки України НАН України ім. В.І. Вернадського, ф. II, спр. 18976, 457 арк.
5. Інститут рукопису Національної бібліотеки України НАН України ім. В.І. Вернадського, ф. I, спр. 60378–60436, 363 арк.
6. Лазаревский А. Описание Старой Малороссии: Материалы по истории заселения, землевладения и управления

/ А. Лазаревский. – К.: Типография К.Н. Милевского, 1893. – Т. 2. Полк Нежинский. – 522 с.

7. Опис Новгород-Сіверського намісництва (1779–1781). – К.: Археографічна комісія ВУАН, 1931. – XXI, 593 с.

8. Державний архів Чернігівської області, ф. 133, оп. 1, спр. 192, 598 арк.

9. Державний архів Чернігівської області, ф. 133, оп. 1, спр. 315, 532 арк.

Токарев С.А. Казацко-старшинская семья Фененко в общественно-политической жизни Северного Левобережья XVIII – первой половины XIX ст.

В статье рассматривается деятельность представителей глуховской казацко-старшинской семьи Фененко. Проанализировано их происхождение, родословная, общественно-политическая деятельность, имущественное положение и приобретение дворянства.

Ключевые слова: Нежинский полк, Глуховская сотня, семья Фененко.

Tokarev S.A. Cossack officers family of the Fenenko in public-political life of Northern Left-Bank Ukraine XVIII – first half XIX century

In the article it is studied the activity of representatives of Hlukhiv Cossack officers family of the Fenenko. Their origin, genealogy, public-political activity, property position and acquisition of nobility are analyzed.

Key words: Nizhyn regiment, Hlukhiv country, family of the Fenenko.

17.03.2014 р.

УДК 929.52 Ф.Й. Туманський «189/191»

О.О. Тригуб

Ф.Й. ТУМАНСЬКИЙ І ЦЕНзуРА В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ НАПРИКІНЦІ ХVІІІ – НА ПОЧАТКУ ХІХ СТ.

У статті висвітлюється діяльність відомого історика і видавця Ф.Й. Туманського (бл. 1757–1810) на посаді ризького цензора.

Ключові слова: Ф.Й. Туманський, Російська імперія, цензура, документи.

Федір Йосипович Туманський (1757–1810) – один з найвизначніших діячів української культури кінця ХVІІІ – початку ХІХ ст. – залишив помітний слід у вітчизняному історіописанні [1]. «Серед земляків-сучасників за обсягом зібраного, опрацьованого й опублікованого історичного матеріалу з ним нікому змагатися. За широтою інтелектуальних зацікавлень, ерудицією, вмінням втілювати в життя свої проекти Ф.Й. Туманський також не має собі рівних серед малоросіян того часу. Відомий журналіст, видавець, історик, археограф і письменник і поет, перекладач,

етнограф, засновник одного з перших в Російській імперії спеціалізованого історичного журналу – ось таким, справжнім сином енциклопедичного ХVІІІ ст., залишився він у пам'яті сучасників і уявленнях нащадків», – саме так, доволі влучно і колоритно схарактеризував Ф.Й. Туманського відомий український історик О.І. Журба [2, 124–137]. Водночас, деякі аспекти його біографії до сьогодні залишаються малодослідженими або ж потребують уточнення. До них, зокрема, належить цензорська діяльність Ф.Й. Туманського. Вкрай скупа історіографія цієї проблеми представлена лише кількома публікаціями дослідників ХІХ ст., які й сформували образ «грізного ризького цензора». Нововиявлені архівні документи дозволяють дещо уточнити і доповнити наявні відомості про цензорську діяльність Ф.Й. Туманського і, таким чином, зробити ще один крок до створення його біографічного портрету.

Після ліквідації Гетьманщини та проведення адміністративно-територіальної реформи, за якою Глухів утратив поважний статус столиці, Ф.Й. Туманський, скоріше за все, зневірившись у можливості втілення у життя своїх амбітних ідей в Україні, 1785 р. відправився до Петербургу. У північній столиці завдяки підтримці впливових друзів він у 1787 р. влаштувався на посаду директора 1-ї Експедиції Правління Державного позичкового банку, а згодом був призначений засідателем в «Приказ общественного призрения» і членом в «Комисиию об учреждении народных училищ» та одночасно обраний депутатом від дворянства Петербурзького повіту [3, 66]. Протягом 1790–1795 рр. Ф.Й. Туманський обіймав посаду директора 3-ї Експедиції Правління Державного позичкового банку.

Імператорським указом від 23 травня 1786 р. йому була встановлена платня в розмірі 800 руб. на рік [4, арк. 190]. Водночас, протягом 1785–1794 рр. Ф.Й. Туманський проводив доволі активну діяльність на журнально-літературному поприщі. Як згодом з'ясувалося, він «в разное время брал на свои надобности из казенных банковых денег до 15 000 руб.» [5, арк. 18]. Після виявлення недостачі, Ф.Й. Туманського було звинувачено у службових зловживаннях та використанні банківських коштів для особистих цілей [6, арк. 38–38 об.], «в чем и был сужден Санкт-Петербургскую уголовную палатую и приговорен к лишению чинов и дворянства; но Сенат при рассмотрении дела в 1791 году по взносе им должных денег, освободил его от дальнейшего взыскания» [5, арк. 18]. Ці події певною мірою загальмували кар'єрний поступ Ф.Й. Туманського й наступні кілька років аж до призначення цензором у 1797 р. він, вочевидь, перебував поза службою.